

POSUDEK OPONENTA HABILITAČNÍ PRÁCE

Masarykova univerzita

Uchazeč	PhDr. Jaroslava Dosedlová, PhD.
Habilitační práce	Optimismus a jeho role v kontextu zdraví
Oponent	Lubomír Vašina, doc., PhDr., CSc.
Pracoviště oponenta, instituce	Filozofická fakulta, Masarykova univerzita

Předložená habilitační práce již vyšla knižně jako vědecká publikace, určená pro odbornou veřejnost. To poněkud ulehčuje vypracování oponentského posudku, avšak současně klade vyšší nárok na analýzu míry vědeckosti díla v kontextu tezauru vědeckých poznatků v mezinárodním pojetí optimismu a zdraví člověka. Téma zdraví a všechny konsekvence, které se zdravím souvisejí (včetně optimismu), je téma nadčasové a stále více vystupující do popředí věd o člověku, o čemž svědčí mezinárodní vědecké konference napříč Evropou. Avšak relativně vědecky dobře uchopitelné téma je ve skutečnosti v některých směrech konkrétní praxe pastí na badatele. Svědčí o tom i ta skutečnost, že přes veškeré vědecké poznatky o duševním a tělesném zdraví, získané v posledních deseti letech, a v současné době i přes vysokou míru vzdělanosti obyvatel vyspělých zemí, se podle WHO duševní a tělesné zdraví rapidně zhoršuje. O tom svědčí i epidemiologické studie, poskytující informace o varovném zvyšujícím se procentu duševních a psychosomatických onemocnění v populaci lidí, kteří žijí v EU a v USA. Proto se musíme ptát více než kdy jindy po příčinách této alarmující skutečnosti. Jedná se o multifaktoriální problém, k jehož řešení se usiluje přispět i autorka habilitační práce PhDr. Jaroslava Dosedlová, PhD. z titulu své odborné erudice psycholožky, a to zaměřením se na optimismus a jeho role v kontextu zdraví. Práce svědčí o její pečlivosti a hlubším zájmu o studovanou a výzkumně uchopenou tematiku. Je psána svěžím a srozumitelným způsobem, a úroveň zpracování textu po formální stránce také vypovídá o jazykovém purismu PhDr. J. Dosedlové, PhD. Tato skutečnost a pedagogický cit, spolu s velmi dobrým vědeckým potenciálem jsou dobrou bází pro úspěšnou vědecko-výzkumnou činnost, a současně i pro úspěšnou pedagogickou činnost autorky habilitační práce, která tak může bezprostředně nejnovější poznatky z výzkumů předávat studentům.

Autorka habilitační práce vypracovala důkladnou a informačně bohatou studii, ve které prokázala velmi dobrou vědeckou erudici, založenou na schopnosti filtrovat poznatky podle míry jejich faktografické, vědecky podložené závažnosti. Což se mimo jiné projevilo i v porozumění tomu, co je či není vyvratitelná teorie, bez ohledu na mezinárodní věhlas jejich autorů. Stejně důležité je, že autorka habilitační práce ve svých závěrech poskytuje šanci disputacím, a tím i možnému posunu ve znalostech problému, kterým se dlouhodobě výzkumně zabývá.

Výše uvedené dobře ilustruje rozsah a hloubka zvoleného designu výzkumného projektu, kdy si autorka nastudovala veškerou rozsáhlou českou i zahraniční literaturu k danému

tématu (viz rozsáhlý seznam literatury, který je součástí studie). Ocenění habilitační práce ze strany oponenta se rovněž týká vlastní realizace výzkumu, jehož se zúčastnilo více než tisíc respondentů ve věkovém rozmezí 20 až 93 let. V habilitační práci je uvedeno 11 původních empirických studií. Navíc v průřezovém výzkumném paradigmatu J. Dosedlová ověřila, že projevy optimismu a pesimismu zůstávají stejné v průběhu celého života jejich „nositelů“. Většina výzkumů byla realizována v průběhu čtyř na sebe navazujících výzkumných projektů podporovaných Grantovou agenturou České republiky, které PhDr. Jaroslava Dosedlová, PhD. vedla jako hlavní řešitelka.

V průběhu svého výzkumu a aplikování výsledků do stávajícího tezauru poznatků o zdraví a nemoci v psychologických vědních disciplínách pak nejenže analyzovala determinanty a konsekvence v širokém smyslu slova, ale výzkumem získané poznatky jí napomohly synteticky a tvůrčím způsobem uvažovat při koncipování původního modelu optimismu, který zatím v české psychologii chyběl. Tento model představuje dobrý odrazový můstek ke stanovení nosné teorie, která obohatí vědeckou poznatkovou základnu nejen české psychologie. A hlavně se jedná o cestu k eliminaci některých „jurodivých“ a spekulativních konstruktů a koncepcí optimismu a pesimismu těch „virtuálních“ psychologických odborníků, kteří se predátorsky prosazují na některých konferencích.

Úvodní kapitola habilitační práce je koncipována tak, že vnáší jasný pohled na často i v renomovaných odborných časopisech nepřesné vymezení toho, co je a co již není z psychologického úhlu pohledu možné považovat za optimismus či pesimismus. V tomto kontextu je vhodné věnovat pozornost čtvrté kapitole, protože umožňuje lépe porozumět tvůrčímu pnutí při konfrontacích jednotlivých konstruktů a teorií, a uvědomit si jednoznačný odkaz autorky habilitační práce, který vyplývá ze zaměření výsledků jejích výzkumů ve prospěch konkrétního, nikoliv virtuálního člověka. Rovněž je to reakce PhDr. J. Dosedlové, PhD. na skutečnost, že v některých studiích věnovaných tématům jako je zdraví versus nemoc, optimismus versus pesimismus atd., příliš do popředí vystupuje subjektivní aspekt autorů při koncipování jejich vlastních koncepcí, modelů a teorií. Když pomíneme evidentní nevědecká vyjádření, pak v některých virtuálních konstruktech autorů těchto studií jsou sice uváděny logické vazby mezi komponentami jejich konstruktů optimismu či pesimismu, o kterých se dotyční autoři domnívají, že tam patří, avšak při bližším zkoumání zjišťujeme, že neexistují vztahy a souvislosti těchto komponent s reálnými psychickými fenomény.

V dalších kapitolách se autorka habilitační práce zdařile vyrovnává se současnými teoriemi optimismu, a zejména s některými diskutabilními koncepcemi a modely. Problematické jsou například koncepce pracující s termíny nerealistický optimismus a komparativní optimismus a další. Buď existuje pregnančně definované, reálným psychickým fenoménům odpovídající, co je a co již není optimismus, anebo pod zastřešující termín optimismus jsou badatelé schopni vložit „cokoliv“ jako obsahovou výplň. Potom je možné na takové abstraktní úrovni ve výzkumné činnosti dávat do logických vztahů a souvislostí kteroukoliv část obsahu, a poté použít sofistikovaný statistický program. „Kladný“ výsledek pak „potvrdí“ přání autora takového výzkumu. Bohužel matematicko-statistická analýza dat vnáší logický řád i tam, kde se z hlediska reálných psychických fenoménů jedná o oxymóron, protože se pracuje s daty o virtuálních faktech, a nikoliv o skutečnostech. Metodologicky čistou práci se ve své habilitační práci dr. J. Dosedlová, PhD. právě takovým trendům postavila. Výsledky svého bádání vždy konfrontuje s realitou, která jediná může potvrdit či vyvrátit závěry výzkumů.

Čtvrtá kapitola je plodná i v tom smyslu, že se v ní autorka vyrovnává s koincidencí mezi optimismem a pesimismem na straně jedné, a zdravím a kvalitou života na straně druhé. Lifestyle medicine (James Rippe) již čtvrt století poukazuje a výzkumně potvrzuje, že nezdravý životní styl je v jádru tzv. civilizačních onemocnění. Je záslužné, že PhDr. J. Dosedlová, PhD. pracovala s tématem optimismus versus pesimismus právě v kontextu

zdraví a rovněž v kulturním kontextu, kdy porovnávala shodu a rozdíly ve sledovaných parametrech mezi populacemi dospělých v ČR a v USA.

Autorka citlivě reagovala na zásadní změny ve společenském uspořádání světa, na změny v sociální struktuře, na důsledky válečných konfliktů, informační revoluci, zrychlující se inovace různých technologií, s nástupem androidů, kteří mohou připravit vysoký počet lidí o práci, na změny ve stravovacích návycích, na zvýšenou spotřebu alkoholu, drog, anxiolytik a antidepresiv. Výsledkem je zvyšující se počet lidí s duševními a psychosomatickými onemocněními. V ČR je v psychiatrických ambulancích vedeno přes 600 tisíc pacientů. Jestliže k uvedenému počtu ještě přidáme pacienty umístěné v léčebnách a lidí, kteří se usilují z duševních útrap vyléčit sami, vyjde nám poněkud varovná skutečnost, že více než pětina z celkového počtu obyvatel ČR výrazně negativně ovlivňuje kvalitu života právě různé klinické formy duševních poruch. A tomu ještě je nutné připočítat lidi s rozvíjející se aterosklerózou, nádorovými onemocněními, diabetem 2. typu, kardiovaskulárními, gastrointestinálními a respiračními onemocněními. A jak v tomto kontextu obstojí koncepce, modely a teorie optimismu, jakožto jednoho ze stavebních kamenů formování chování podporujícího zdraví a dobré kvality života konkrétního člověka?

Důležitým momentem ve výzkumném uvažování PhDr. J. Dosedlové, PhD. o tomto tématu je, že její studie nebude jen další „teorii pro teorie“, protože vždy současně uvažovala o konsekvencích s praktickou rovinou. To znamená, že uvažovala o tom, komu a v jakém rozsahu mohou být závěry výzkumů prakticky užitečné. A také předkládá čtenářům závěry těch výzkumníků, ve kterých se dotyční vyjadřují k vlivu optimismu a dalších protektivních faktorů ve struktuře lidské psychiky na výběr copingových strategií, na celkové zdraví člověka a na posun v kvalitě jeho života. Tak je koncipován i její původní model optimismu, postavený na výsledcích jejího vlastního bádání. Jedná se o model s koincidencemi s reálnými psychickými fenomény, smysluplně zakomponovaný do intrapsychických souvislostí, do lidské psychiky v její celistvosti. Tento přístup autorce habilitační práce umožnil výzkumně potvrdit, že optimismus či pesimismus se výrazně promítají do životního stylu konkrétního člověka a životní styl výrazně ovlivňuje jeho duševní a tělesné zdraví. V jakém směru to bude, to už je volba každého z nás.

Je zde tedy prostor pro vědeckou rozpravu, když autorka habilitační práce zvolila pro svoji dlouholetou výzkumnou činnost relevantnost tématu v kontextu českého psychologického výzkumného zaměření, precizně a jasně formulovala problém, a výsledky jejího výzkumu znamenají přínos pro českou i zahraniční psychologickou vědu, ale i pro praxi?

Samozřejmě ano, protože k pozitivnímu výsledku a k přínosu pro vědu vždy lze dospět několika cestami a autorka habilitační práce v rozpravě nad tématem jistě svůj postup obhájí. Z obsahu její studie vyplývá mimo jiné následující téma pro disputaci:

PhDr. J. Dosedlová, PhD. se se ctí vyrovnávala s reálným problémem, který paradoxně někdy bývá v psychologických výzkumech „přehlížen“, a to že vlastně optimismus je abstraktum a jako reálný psychický fenomén neexistuje. Ve skutečnosti se jedná o procesuální stránku do vztahů a souvislostí vstupujících psychických fenoménů, a výsledkem je zážitek přechodné celistvosti, kterou člověk následně (protože přítomnost nedokážeme uchopit) prožívá a do slov může uchopit jako optimismus. Avšak budeme-li v abstraktní rovině uvažovat o optimismu jakožto o kompozitu, jehož jednotlivé entity ve vzájemných interagujících vztazích se navenek opakovaně manifestují v celistvosti, a mají-li ověřené relace s reálnými psychickými jevy v konkrétním reálném chování a prožívání čili jedním slovem v jednání člověka, pak je možné z pragmatických důvodů využít zastřešující pojem optimismus. Ovšem současně je nutné při koncipování výzkumného projektu pregnančně stanovit nejen závislé a nezávislé proměnné, ale i intervenující proměnné, ovlivňující míru koincidence psychických a somatických fenoménů v reálném optimistickém

chování a prožívání člověka tak, aby byla jednoznačně prokazatelná konektivita mezi abstraktním kompozitem optimismus a reálnými psychickými a somatickými fenomény. Vědecká rozprava by se mimo jiné měla týkat právě těchto interagujících proměnných. A o které fenomény se z pohledu autorky habilitační práce jedná především? Jde o fenomény kognitivního spektra, emocionálního spektra, konativního spektra, osobnostního spektra (zejména protektivní a rizikové faktory) a o úlohu já jako rozhodující instance v hierarchicky uspořádaném regulačním systému fungování lidské psychiky, anebo se jedná ještě o další proměnné? Co vlastně představuje core celého projektu? Je třeba zvážit dispoziční předpoklady člověka a flexibilní schopnost adaptace člověka na jeho proměnlivé vnitřní a vnější prostředí. Z doposud uvedeného vyplývají dvě otázky pro autorku habilitační práce.

Dotazy oponenta k obhajobě habilitační práce (počet dotazů dle zvážení oponenta)

- 1) Jakými fakty autorka podkládá tvrzení, že projevy optimismu a pesimismu zůstávají stejné v průběhu celého života jejich „nositelů“?
- 2) Jakými fakty je podloženo tvrzení, že optimisté více používají strategie zaměřené na emoce oproti pesimistům? (Emoce jsou vždy přítomné. Imanentní součástí emocí je hodnocení. Bez přiřazení emoční hodnoty by každá nová informace „vyšuměla“ jako elektromagnetické vlnění, zvuková vlna apod.)

Závěr

Habilitační práce PhDr. Jaroslavy Dosedlové, Dr., Optimismus a jeho role v kontextu zdraví **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru psychologie.

V Brně dne 10. 7. 2022

doc. PhDr. Lubomír Vašina, CSc.